

LXVI. ÉV.

HARMADIK FOLYAM 1942. JÚL. — SZEPT.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

1942. évi folyam * III. füzet

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MŰZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1942

Zolnai Klára:

**Bibliographia bibliothecae regis
Mathiae Corvini.**

Budapest, 1942. 8°, 160 lap.

Ára 10 pengő.

Dezsényi Béla:

Sajtó és könyvészet.

Budapest, 1942. 8°, 34 lap.

Ára 2 pengő.

Nagy Júlia:

Térképek 1936–40.

Budapest, 1942. 8°, 203 lap.

Ára 10 pengő.

NÉMET KÖNYVTÁRAK.

4. München, Bayerische Staatsbibliothek.

A müncheni *Bayerische Staatsbibliothek* 1890-ig a Német-birodalom legnagyobb könyvtára volt. Akkor megelőzte a berlini *Preussische Staatsbibliothek*. Ez a helyzet ma is, amikor a *Bayerische Staatsbibliothek* kétmilliókétszázézeres állományával a Birodalom második legnagyobb könyvgyűjteménye. Tartanak azonban Münchenben attól, hogy egy hellyel még hátrább szorulnak és a lipcsei *Deutsche Bücherei* fog Berlin után következni. Ez valóban hamarosan be is fog következni. Az ok a gyűjtőkörök különbözőségében rejlik. A lipcsei *Deutsche Bücherei* a német nemzeti könyvtár, s mint ilyen, láttuk a róla szóló beszámolóban, gyűjti a teljes németnyelvű nyomtatványanyagot. A *Bayerische Staatsbibliothek* gyűjtőköre ezzel szemben különböző szempontok szerint korlátozva van.

Ha végig kívánjuk kísérni a *Bayerische Staatsbibliothek*ekben egy könyv útját attól a pillanattól, hogy bekerül a könyvtár épületébe, addig, amíg az olvasó kezébe juthat, legelőször természetesen a *Szerzeményosztályon* találkozunk vele.¹

A könyvtár anyagának igen jelentős részéhez kötelezpéldányszolgáltatás útján jut. Az 1860. évi bajor kötelezpéldánytörvény a bajorországi kiadókat (nem a nyomtatókat!) a nyomtatványok 2—2 példányának beküldésére kötelezi. Ez a törvény ma is érvényben van. A beérkező két példányból egyet a könyvtár saját állományába sorol be, a másikat pedig előre megállapított — részben földrajzi, részben tudományszak szerinti — kulcs szerint elosztja a három bajor egyetemi könyvtár (München, Erlangen, Würzburg) között. Az állam és a párt hivatalos kiadványai az

¹ Ezúton mondunk köszönetet DR. ERNST MEHL főkönyvtárnok úrnak, aki több délelőttön keresztül lekötelező szívességgel vezetett végig a könyvtáron és ismertetett meg annak berendezésével és rendszerével.

egész Birodalomból az illető hatóságoktól közvetlenül jutnak a könyvtárhoz. A német könyvtárak állományát nagymértékben gyarapító és a nálunk is jól ismert *Reichstauschstelle* természetesen Münchennek is bőven juttat nyomtatványokat. Az ellenszolgáltatás nélküli állomány-növeléshez nagyobb mértékben hozzájárul még a Bajor Tudományos Akadémia is. Ennek az 1758-ban alapított intézménynek a *Bayerische Staatsbibliothek* régtől fogva hivatalos könyvtára. Éppen ezért azok a cserepéldányok, amiket az Akadémia a világ minden részébe szétküldött kiadványaiért kap, ide kerülnek. Ezen az úton a müncheni könyvtár évi több ezer márka értékű nyomtatványhoz jut, *köztük igen sok magyarul* is. Ajándék — magánosoktól és intézményektől egyaránt — olyan sok érkezik a könyvtárhoz, hogy nyilvántartásukra egész rendszert kellett kidolgozni. Ez elsősorban is egy cédulákból álló *Schenkerkatalog*ot jelent. Minden cédula fején az ajándékozó neve, állása, címe és egy szám áll, azután következnek sorban az ajándékozott könyvek az ajándékozás dátumával együtt. Ha a dátum alá van húzva, az annyit jelent, hogy az ajándékot külön levélben megköszönték. Az a szám, ami a *Schenkerkatalog* céduláján a név mellett áll, belekerül az ajándékozott könyvbe. Van azután egy könyvecske, amely a számok sorrendjében tartalmazza az ajándékozókat. Így a könyvben található számról az ajándékozó egyszerűen visszakereshető.

Régi eredetű és ajándékozások által keletkezett fölöspéldányanyagát cseréli a könyvtár más könyvtárakkal. Egészen nagyszabású duplumcserét bonyolítottak le a müncheniek a bécsi *Nationalbibliothek*ekkel.

A Bajorországon kívül megjelent — tehát kötelezpéldány-szolgáltatás útján be nem érkező — nyomtatványok legnagyobb részét vétel útján szerzi be a könyvtár. A Németországban megjelent könyveket müncheni könyvkereskedők, a külföldiek közül a franciákat és olaszokat a frankfurti *Auffarth*, a többieket pedig a lipcsei *Harrassowitz* szállítja. Münchenben lehetőleg minél több könyvkereskedést hív fel a könyvtár szállításra. Körülbelül 90 kereskedő közül 30-cal áll a könyvtár üzleti összeköttetésben; a szállítás az egyes kereskedők között kialakult gyakorlat alapján általában szakok szerint oszlik meg. A könyvkereskedőktől való vásárlásra egész nagyszabású apparátus szolgál. Ezzel összefügg a *Bayerische Staatsbibliothek* amaz érdekessége, hogy növedék-

naplója nem könyvből, hanem cédulákból áll. A munka rendje az, hogy a *Deutsche Bücherei* által kiadott napi nemzeti bibliográfiából kivágják a megrendelni kívánt címeket és cédulákra ragasztják. Azért a napi és nem pl. a heti bibliográfiából, mert a napi bibliográfia nem szakok, hanem *kiadók* szerint csoportosítva hozza a címeket, így pedig egy pillantással meg lehet állapítani, hogy milyen kívánt mű jelent meg bajor kiadó kiadásában, amit tehát nem kell megrendelni, mert kötelepéldányként be fog érkezni. A felragasztott címekekről két megrendelőlapot állítanak ki. A megrendelőlapok előre kinyomott nyolcadrét cédulák. Az egyik megrendelőlap kimegy a könyvkereskedőhöz, a másik abc-rendben a Szerzeményosztályon marad a könyv beérkeztéig. Akkor eldobják. A felragasztott címeket is abc-rendben összegyűjtve külön őrzik — a rendelés napját a megrendelőlap kitöltésekor rávezetve —, a nyomtatvány beérkeztekor pedig a szállítás napját is feljegyezve beosztják a már beérkezett könyvek cédulái közé. Ez a beosztás egyenlő tulajdonképpen a növedéknaplóba való bevezetéssel. A sorozatos műveknél az eljárás kissé módosul. Itt nagyobb cédulák vannak és a végleges bevételezés az új kötetnek a sorozat cédulájára való rávezetésével történik. A sorozatokat és folytatásokat illetőleg az a könyvtár gyakorlata, hogy azokat nem is rendeli minden egyes új kötet megjelenésekor külön, az első rendelés az egész sorozatra vagy folytatásra érvényes; a Szerzeményosztály ezeknél csak reklamálja az újonnan megjelent, de le nem szállított köteteket.

A könyvkereskedők számlájukat két példányban kiállítva küldik be a könyvtárnak. Egyiket a Szerzeményosztály évenként és kereskedőnként bekötve megőrzi, másikat a szállítás megtörténeke igazolásával a pénztárhoz küldi. A számlaűrlapokat az egyöntetűség kedvéért a könyvtár maga bocsátja a kereskedők rendelkezésére, egyszerre nagyobb mennyiségben. Külön megállapodás van a könyvtár és a kereskedők közt a számla kitöltésére és a szállítás módozataira vonatkozólag. Ilyen például az, hogy a számlán önálló és sorozatos művek egymástól elválasztva, külön csoportosítva, egyes csoportokon belül betűrendben tüntetendők fel; sorozatos művek a sorozatcím alatt veendőek fel; ha a szállítás nem követheti azonnal a rendelést, akkor az az ok megjelölésével azonnal közlendő a könyvtárral. A rendelések a címnek a nemzeti bibliográfiából történő kivágása és cédulára való fel-

ragasztása után azonnal történnek, tehát kevés kivétellel még aznap, amikor a bibliográfia napi kiadása megérkezik. A rendelések gyors lebonyolítása érdekében minden könyvkereskedő címével előre kinyomott borítékok is készen állanak.

A *Bayerische Staatsbibliothek*nek könyvvásárlásra kb. évi 140.000 márka fedezete van. Ebből 25.000 márka kéziratokra megy, 5000 a Zeneosztály, 2000 a Térképosztály beszerzéseit fedezi. A Nyomtatványosztály könyvbeszerzéseire tehát 100.000 márkán felüli összeg fordítható. Ennek az összegnek csupán kb. 25%-a jut természettudományi művekre, a túlnyomó többség a szellemtudományoké. Ennek magyarázata mindenekelőtt az, hogy Münchennek két olyan jelentős könyvtára van, amely szinte kizárólagosan, vagy túlnyomórészt természettudományi jellegű. Egyik a *Bibliothek der Technischen Hochschule* (200.000 kötet), másik a *Bibliothek des Deutschen Museums* (több mint 215.000 kötet). Ezenkívül az egyetemnek van egy külön orvosi olvasóterme, ahol az egyetemi könyvtárnak és az Orvosegyesületnek összesen 230.000 orvostudományi szakmunkája áll az olvasók rendelkezésére. A *Bayerische Staatsbibliothek* vásárlásai 1941-ben szakok szerint így oszlottak meg (a 25%-nyi természettudományi munkán kívül): történelem 18.000, művészet 16.400, jog- és államtudomány 10.500, nyelv- és irodalomtudomány 10.000, általános művek 13.700, új szépirodalom 4700, teológia 4300, nemzetgazdaság 2000, XV—XVII. századi nyomtatványok 2200, filozófia és pedagógia 1000 márka (kerek számokban).

A vásárlás, ajándékozások és kötelempéldányszolgáltatás útján történő teljes évi gyarapodás átlagosan évi 35—40.000 bibliográfiai kötet. Az új szerzemények beérkezésük után a főigazgató elé kerülnek, aki minden új könyvet látni kíván. Ezután a könyvek a közönség előzetes megtekintésére egy hétig kiállítva fekszenek. Az értékeesebb tudományos műveket külön állítják ki és csak szakembereknek bocsátják rendelkezésére. A kiválasztás mind a könyveket, mind a betekintésre engedélyt nyerő személyeket illetően teljesen egyéni. Azokat a műveket sorolják ebbe a csoportba, amelyekről nagyjából előre tudják a Szerzeményosztályon, hogy van számukra érdeklődő. Az érdeklődő viszont nemcsak akadémiai tag vagy professzor lehet, hanem egyetemi hallgató is.

Mint mondtuk, a *Bayerische Staatsbibliothek* inkább a szellemtudományokra veti a fősúlyt. Egyébként általában gyűjti

a lehetőséghez képest a teljes németnyelvű irodalmat, az idegen nyelvűek közül az alapvető munkákat. Folyóiratoknál ugyanez a helyzet. Újságok közül gyűjti az összes bajorokat és egy sereg jelentőset a többiek közül, nemcsak németországit, hanem külföldit is. A háború előtt itt volt például a londoni *Times* egyik legteljesebb sorozata. A Zeneosztály számára egyaránt gyűjtenek kótványokat és zenei kézikönyveket. Egyébként csak olyan nyomtatvány tartozik a könyvtár gyűjtőkörébe, amely valamilyen módon eladásra kerül. Tehát például a színházi műsorok *igen*, gyászlapok, kereskedelmi nyomtatványok és egyéb eladásra nem kerülő körlevelek viszont *nem*.

A Szerzeményosztályról az új nyomtatvány a *Katalogizálás*-hoz kerül. Ha sorozat vagy folytatás, akkor a nagy katalógusterembe hozzák, ahol az illetékes tisztviselők rávezetik az új kötetet a sorozat vagy folytatás lapjára és elkészítik utalólapjait. Az önálló művek az ú. n. Titeldruckstelle-be kerülnek, ahol kikeresik, kivágják és felragasztják az illető mű címléírását, mégpedig németnyelvű nyomtatvány esetében a lipcsei bibliográfiából, idegennyelvűeknél pedig a Berliner Zetteldrucke-ból.

A könyvtár *főkatalógusa* 1840-től való. Addig könyvkatalógusa volt, amit 1803-ban fektettek fel, amidőn 150 bajor kolostor és egyházi alapítvány szekularizálásakor azok könyvállománya Münchenbe került. A könyvkatalógus azonban, ellentétben más hasonló katalógusokkal, tiszta és betoldások nélkül való. Az új szerzeményeket ugyanis külön lapokra vették fel és ezeket külön rendezték. E pótlásokból nőtt azután ki egy újabb átkatalogizálás alkalmával (amire egy másik százezres gyarapodás adott okot) a ma is használatos, negyedív nagyságú lapokból álló főkatalógus.

A könyvek számozása csak 1935 óta kurrens, mégpedig évenként újra kezdődő, tehát minden jelzet tartalmazza az esztendő is. 1935 előtt a múlt század elejéről való, teljesen egyéni bajor szakrendszer szerint történt a számozás. E rendszer 12, nem egészen következetesen megállapított, főcsoportot és ezeken belül 200, gondosan elválasztott, szakcsoportot különböztet meg. A szakokon belül az egyes művek szerzők szerint, betűrendben következnek. Ennek eredménye azután az, hogy a gyarapodás folytán a jelzetek számai egészen cifra exponenseket kapnak. (Ugyanezzel találkozunk a *Széchenyi Könyvtár* régi katalógusánál is.)

Érdekes megemlíteni, hogy az 1803-i átkatalogizálás után a müncheni könyvtár történetében nevezetes MARTIN SCHRÖTTINGER azt javasolta, hogy az egyes szakokon belül *numerus currens* szerint következzenek a könyvek, hogy így a gyarapodást egyszerűen lehessen beosztani és jelzettel ellátni. SCHRÖTTINGER javaslatát akkor nem méltatták figyelemre, kívánsága csak a világháború után teljesült. 1935-ig minden szaknak külön kurrens számozása volt — ez volt SCHRÖTTINGER eredeti javaslata —, s mint mondtuk, 1935 óta van egységes kurrens számozás.

Említsük meg, hogy ugyanilyen szakrendszert több más könyvtár is követ, így például Karlsruhe (*Badenische Landesbibliothek*), Bécs (*Nationalbibliothek*) és az *Országos Széchényi Könyvtár* is.

A *Bayerische Staatsbibliothek*nek e főkatalógusán kívül van *helyrajzi repertórium*a is, ami — a szakrendszer miatt — néha az olvashatatlanságig tele van betoldásokkal. A könyvtár *szak-katalógusa* földrajzi-történelmi. A többi szakok szerint a mostani háború után kívánják kibővíteni. A meglévő szakkatalógus is azonban — természeténél fogva — olyan, hogy kivétel nélkül minden nyomtatványt be lehet osztani, csak éppen földrajzi vagy történelmi szempont szerint. Így vegyünk például egy közigazgatási jogi munkát. *Közigazgatási jog* alatt nem találhatjuk meg, mert ez sem nem földrajzi, sem nem történelmi fogalom. De a könyv előfordul a katalógusban, talán nem is egyszer, mert be van osztva amaz *ország*nál és annál a *kornál*, amelynek közigazgatási jogát tárgyalja.

A szakkatalógus lapjai fasciculusokban vannak elhelyezve. Egy fasciculuson belül a lapok a könyvek megjelenésének időrendjében és nem betűrendben következnek. Ennek megvan a maga hátránya persze, de megvan az a nagy előnye is, hogy a kutató, témáját illetőleg, készen kapja egy-egy kornak vonatkozó könyvészetét, a régebbit vagy a legújabbat, már amelyik érdekli. A fasciculusoknak is van jelzete, egy betű és egy szám. Ezek betűrendes mutatóba vannak felvéve.

Jegyezzük meg, hogy *Magyarország* irodalmának fasciculusa közvetlenül *Ausztriáé* után következik, ami, tekintve a szakrendszer régi voltát, érthető is. A lapok azonban, mivel *feltűnően sok magyarnyelvű és magyar vonatkozású nyomtatvány van*, nem keverednek idegen művekével. Önálló, igen vaskos fasciculusa

van pl. *Budapestnek és a PETŐFI-irodalomnak*. Erdély, *Siebenbürgen* címszó alatt, külön földrajzi egységként szerepel, szintén tekintélyes mennyiségű anyaggal. A legújabb tudományos és szép-irodalmat tekintve is nagyszámú magyar anyag egyenként vagy kisebb tételekben került a könyvtárba. Nagyobb zárt gyarapodásról a könyvtárban nem tudnak.

Még egy másik speciális katalógusa is van a könyvtárnak. Ez egy *biográfiai utalókatalógus*. Ebbe belekerül mindenki, akiről a könyvtárban biográfiai vagy biográfiai jellegű munka található. Említsük meg, hogy *Mátyás királyunkról* igen szép számmal láttunk cédulákat.

Mindezeket az olvasóközönség csak külön engedéllyel használhatja. Az engedély megszerzése persze nem kérdés és minden komoly kutató megkapja azt. Általában az olvasóközönség egy külön katalógust használ, amely a könyvtáráépület bejáratához s a kölcsönzőhelyiséghez közel esik. Itt nemzetközi méretű cédulákon 1911-től való *szerző*-, ugyanattól az évtől való *Schlagwort*-, azonkívül *világháborús és forradalmi idők* katalógusa használható.

Katalogizálás után az újonnan beérkezett könyvek közül a fűzött kötés alá kerülnek. Szabály az, hogy *mindent kötnek*, kivéve azokat a kisebb jelentőségű bajorországi vidéki újságokat, amelyek a helyi vonatkozású híreken kívül ugyanazt tartalmazzák, mint a nagyvárosi lapok. Ezeket keresztkötés alatt őrzik. A könyvtárnak van saját könyvkötőműhelye, itt azonban csak kéziratokat vagy ritkaságokat kötnek és javítanak. Ami ezen felül van, azt városi könyvkötők végzik. A könyvtár elve, hogy lehetőleg München minden könyvkötőiparosának egyenlő mértékben juttasson munkát.

Kötés után a könyv megkapja végleges helyét a raktárban. A körülbelül száz év előtt épült könyvtáráépületben már akkor bizonyos mértékben modern megoldást találtak a könyvek elhelyezése tekintetében. Kétemeletes, galériás megoldás volt ez, azzal az előnnyel, hogy a legfelső polchoz sem kellett létra. Addig jó volt ez a rendszer, amíg azokban a termekben, ahol a falak mellett a polcok állottak, a terem közepén tisztviselők és kutatók dolgoztak. Lassan azonban egyrészt külön helyiségek kellettek a tisztviselők és kutatók számára, ezért több terem ki kellett üríteni, másrészt annyira szaporodtak a könyvek, hogy a falak mel-

letti polcokra már nem fértek. Ekkor kerültek szekrények a termek közepére is, ami két hátránnyal járt: egyrészt a termék közepére nem lehetett galériát szerkeszteni, tehát mégis szükségessé vált a létrák használata, másrészt — igen nagy költséggel — meg kellett erősíteni az egyes emeletek mennyezetét. És még így sem fértek el az új könyvek, hiszen a kezdeti évi ötezres gyarapodás hamarosan ötszörösére emelkedett. Már a világháború előtt új épületet akartak emelni, de a háború miatt nem lett belőle semmi. A legutolsó évek hozták csak meg a megoldást, mégpedig oly módon, hogy egy szárnyat egész magasságában átépítettek vasállványrendszerű raktárhelyiséggé. Az újrendszerű raktárnak 12 emelete van és a kölcsonzóval pater-noster-lift köti össze.

A folyóiratteremben ma 3—4000 folyóirat legutolsó évfolyama áll az olvasók rendelkezésére. A háború előtt persze jóval több volt. Katalógusa kombinált *cím- és Schlagwort*-katalógus. Ezenkívül van még egy külön katalógus a tisztviselő számára. Ez *kardex*-rendszerű fémkatalógus, amit általában csak gyári kartotékok számára szoktak használni. Pontos ismertetése hosszadalmas lenne, legyen elég annyi, hogy áttekinthetősége elsőrangú és ennél a katalógusnál, amely éppen az ellenőrzés célját szolgálja, ez a lényeg.

A *Bayerische Staatsbibliothek Kézirattára* a leggazdagabb az összes németországi könyvtáraké közt. Anyagának legnagyobb része természetesen egyházi jellegű és az 1803-as szekularizálás alkalmával került a könyvtár birtokába. A kb. 50.000 kéziratot magába foglaló gyűjteményhez hatalmas kézikönyvtár járul, amely a szokásos kéziratári segédkönyveken kívül gondosan összeválogatott történelmi és egyháztörténelmi gyűjteményt is tartalmaz. Külön olvasóterme van, katalógusa ú. n. *Kreuzkatalog*, tehát egyesített betűrendes név-, (cím-) és *Schlagwort*-katalógus.

A könyvtár kótagyűjteménye főleg régi anyagáról nevezetes. Állománya kb. 5000 kézirat, 100.000 kóta és 15.000 elméleti mű. A Térképtárban kerek 60.000 térképet őriznek, mégpedig fektetve (tehát nem úgy, mint a drezdai Landesbibliothekban, ahol vízszintre húzva, felfüggesztve tartják őket).

A könyvtár olvasótermében, amelynek 10.000 kötetes kézikönyvtára (betűrendes és *Schlagwort*-katalógussal) és *reference*-szolgálat (külön kis bibliográfiai kézikönyvtárral) van, 130 kutató talál egyszerre munkahelyet. Raktári könyvet közönséges

kölcsönzőlappal kell kérni „olvasóterem” megjegyzéssel. *Napijegy* ára 10 Pfennig, *olvasójegy* egy évre 5 márka, egy hónapra 1 márka; *kölcsönzőjegy* ennek kétszerese. A kölcsönzőjegy váltásánál a nem állami tisztviselő 20 márka betétet ad, egyéb jótállás nem szükséges. A Münchenen kívüli kölcsönzést illetőleg a szabály az, hogy Bajorországon kívül csak könyvtáraknak kölcsönöznek, azoknak is csak akkor, ha a keresett mű egy más kisebb könyvtárban sincsen meg. Ezzel a kisebb könyvtárak forgalmát kívánják növelni, Münchent pedig kímélni és tehermentesíteni. Bajorországon belül közvetlenül postai úton kölcsönöznek magán-személyeknek is, elsősorban vidéki lelkészeknek, tanároknak, tanítóknak, orvosoknak. Szabály még az is, hogy *helybe* szépirodalmat szórakoztatásra nem kölcsönöznek. Megokolás: a *Bayerische Staatsbibliothek* nem kívánja állami eszközökkel rontani a sok kis müncheni kölcsönkönyvtár üzletét. Megjegyezhetjük még, hogy a térítvények két szelvényét kölcsönzők és *jelzetek* szerint csoportosítják, tehát nem úgy, mint az általában szokásos: kölcsönzők és *szerezők* szerint. Néhány adat még az 1941. évről: a helyben olvasók száma 41.681, használtak 34.017 nyomtatványt és 3913 kéziratot, a kölcsönzők száma 2025, kölcsönöztek 52.731 kötetet.

A könyvtár személyzete: 26 tudományos képesítésű, 24 érettségizett, 7 alsóbbfokú tisztviselő és 22 raktári alkalmazott; ezeken kívül még 27 szerződötett — többségükben érettségizett — alkalmazott és 10 munkás.

Emlékezzünk meg még arról is, hogy a *Bayerische Staatsbibliothek*, több más nagy könyvtárhoz hasonlóan évenként kiállítást rendez. 1941-ben „A német Elsass” volt a kiállítás tárgya, amelynek 10 íves katalógusa nemcsak a kiállított anyag érdekessége, hanem a katalógus nem pusztán felsoroló, hanem messze-menően magyarázó szerkesztésmódja miatt is külön ismertetésre tarthatna számot.

Nem lenne végül teljes erről a könyvtárról való beszámolónk, ha nem szólnánk néhány szót magáról a könyvtárepületről is. Ezzel kapcsolatban pedig egyrészt arról, hogy bár régi — száz évvel ezelőtti — volta miatt beosztása nem felel meg mindenben egy modern könyvtárról való elképzelésnek, főleg hatalmas helypazarlásával, mégis éppen e helypazarlást igen előnyösen élvezik a tisztviselők tágas és világos dolgozóhelyiségekben, másrészt pe-

dig művészi belső kiképzéséről. A könyvtár folyosóin képek és freskók vannak, a bejáratnál és feljáratoknál szobrok. Különösen szép a könyvtár főlépcsőháza, amelyet az építő, GÄRTNER, a génuai egyetem mintájára tervezett. 1848-ig ezen a lépcsőn csak a bajor királyi család tagjai és vendégei járhattak, a közönség mellékeljáratokon közlekedett. Az egyik királyi vendégnek, I. MIKLÓS orosz cárnak úgy megtetszett a lépcsőház, hogy egyik otthoni palotájában maga is megépíttette.

5. *Egyéb könyvtárak; a visszacsatolt és megszállt területek könyvtárai; könyvtárstatisztika.*

Az előzőekben négy nagy német könyvtárról számoltunk be részletesebben. Három közülük a Birodalom három legnagyobb könyvtára, a negyedik, a *drezdai*, mintegy típusa a német tartományi nagykönyvtáraknak. Adjunk most rövid áttekintést a többi német közkönyvtárról, kiemelve a visszacsatolt és megszállt területek könyvtárügyét és ismerkedjünk meg néhány adattal az 1941. évi német könyvtárstatisztikából. Az áttekintésre kitűnő alkalmat nyújt a Német Könyvtárosok Egyesülete által kiadott és idén 32. évfolyamába lépett *Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken* című kiadvány.² Ez közel 500 német közkönyvtárat sorol fel városok szerinti betűrendben, az 1941. évre vonatkozó legfontosabb adataival. A könyvtárak között legtöbb az egyetemi, állami (*Staatsbibliothek*), városi (*Stadtbibliotheken*) és országos könyvtár (*Landesbibliothek*). Ez utóbbi megjelölést az egyes tartományok, országrészek (pl. Szászország, Württemberg, Hessen stb.) reprezentatív könyvgyűjteményei viselik.

Közkönyvtári jellege van azonban ezeken kívül nem csupán egy sereg egyházi és tudományos intézmény könyvtárának, hanem különböző politikai hatóságok, sőt gyárak és cégek könyvgyűjteményeinek is. Berlinben minden egyes birodalmi minisztériumnak százezres, sőt néhánynek többszázzezres könyvtára van. Bécsben a birodalmi helytartónak 280.000 kötetes *Administrative*

² Leipzig, Harrassowitz, 1942 .VIII + 217 lap. Kiegészítve saját adatgyűjtésünkkel. Megjegyezzük, hogy a *Jahrbuch* összefoglaló statisztikát csak néhány könyvtárról ad. Az összefoglaló adatok legnagyobb része saját számolásunk eredménye, részben a *Jahrbuch* egyes adatai, részben közvetlenül nyert adatok alapján.

Bibliothek áll rendelkezésére. Hatalmas mennyiséget foglalnak magukban a Birodalmi Szabadalmi Hivatalok könyvtárai. A berlini 260.000 kötet könyvön kívül 10 millió szabadalmi leírást, a bécsi 90.000 kötet mellett 6 és fél millió leírást őriz. Nagy szabadalmi leírás-gyűjteménye van a drezdai *Technische Hochschule* könyvtárának is: másfélmillió német és angol. A leírásokat bekötik s így érthető, hogy például az említett berlini könyvtár évi 88.000 márkás költségvetéséből 1941-ben 35.000 márkát költött bekötésre.

A *nemzetiszocializmus* egy sereg új könyvtár felállítását hozta magával. Van például egy hivatalos intézmény, amely a *Führer* megbízásából a nemzetiszocialista párt szellemi és világnézeti képzésének felügyeletét látja el. Könyvtára 50 ezer kötetet számlál. Nálunk is ismeretes azután a frankfurti *Zsidókérdést Kutató Intézet*, amelynek 350.000 kötetes könyvtára kerek 300.000 kötet judaicumot és hebraicumot foglal magába. Szintén meghaladja a 300.000 kötetet a *DAF*-nek, a Német Munkafrontnak berlini könyvtára.

Figyelemreméltó két világhírű német gyárnak a könyvtára. Egyik az esseni *Krupp*-műveké, amelyben 13 főnyi külön könyvtári személyzet kezel egy százezer kötetes könyvtárat és az *I. G. Farbenindustrie* két tudományos könyvtára: egyik Frankfurtban százezer, másik Leverkusenben kilencvenezer kötettel. Mindkettőnek természetesen külön tisztviselő- és raktárszemélyzete van.

A nyilvános könyvtárak közé tartozik a lipcsei *Breitkopf—Härtel* zeneműkiadó cég gyűjteménye is, amelynek nagysága szövegeknyvekben, segédkönyvekben és saját zeneműkiadványokban meghaladja a 150 ezret. Lipcsében van egyébként a Német Könyvkereskedők Egyesületének könyvtára is, amely 62.000 kötet könyvön kívül 40.000 könyvkereskedői árjegyzéket és 65.000 könyvkereskedői körlevelet őriz.

*

A mostani háború páratlan német hadisikerei nyomán egymásután tértek vissza a Birodalomhoz a világháború után elcsatolt területek. A német könyvtárügyi hatóságok a visszacsatolt területek könyvtárait vagy a lehető leggyorsabb időn belül ismét megnyitották, mint például Strassburg másfélmillió, Kolmar másfélszáz ezres vagy Posen félmillió könyvtárát, vagy pedig új

nagyszabású szervezőmunkába kezdtek bele. Ilymódon járnak el például a metzi könyvtárral, melynek jelenlegi százezer kötetes állományát kiegészítve, azt Lotharingia országos könyvtárává kívánják fejleszteni. Vagy: Felső-Sziléziában a beutheni könyvtár 90 ezres és a visszatért kattowitzi könyvtár szintén 90 ezres állományának egyesítéséből Kattowitzba tervezik Felső-Szilézia Landesbibliothek-ját.

A Birodalom új mellékországai közül a *Lengyel Fő-kormányzóságban* is nagyarányú átszervezési munkát végeznek a németek a könyvtárügy terén. Lublin, Varsó és Krakkó állami könyvtáraiban több kisebb-nagyobb könyvgyűjteményt olvasztottak össze. A varsói a régi egyetemi és nemzeti könyvtárak egyesítéséből állott elő és állománya ma aprónyomtatványaival, metszeteivel, térképeivel stb. együtt meghaladja a kétmilliót. A lublini egy sereg kisebbben kívül három nagyobb könyvtár könyveit foglalja magába, a krakkói pedig a régi Jagelló-könyvtárén kívül a Lengyel Tudományos Akadémia és a volt egyetemi szemináriumok anyagát (több, mint 1,100.000 kötet). A krakkói *Staatsbibliothek*nek — mint azt ABB, a legfőbb német könyvtárigazgatás vezetője a könyvtár megnyitása alkalmával mondta³ — különleges hivatása van a főkormányzósági könyvtárak között. Egyrészt azért, mert megtalálható benne úgyszólván hiány nélkül a teljes lengyel vonatkozású irodalom, másrészt pedig, mert a Krakkóban alapított *Institut für Deutsche Ostarbeit* bibliográfiai tekintetben egyedül reá támaszkodik. A krakkói könyvtár egyébként a háború megkezdése előtt majdnem kész új könyvtáráépületébe már német vezetés mellett költözött be. Az átszállítást, az anyag rendezését és a különböző gyűjtemények beolvasztását három német tisztviselő vezetése alatt *kizárólag lengyel* tudományos és segédszemélyzet végezte. A három említett főkormányzósági könyvtár személyzeti megoszlása egyébként ugyanezen alapelvet mutatja. Lublinnak és Krakkónak egy-egy német igazgatója és két-két német középfokú (érettségizett) tisztviselője, Varsónak pedig csupán egy német kormány-

³ A megnyitáson elhangzott beszédek megjelentek ebben a kiadványban: *Staatsbibliothek Krakau. Feierliche Eröffnung durch den Herrn Generalgouverneur Reichsminister DR. FRANK am 4. April 1941.* Krakkó, 1941.

biztos vezetője van. A többiek, mind a tudományos, mind a közép-fokú tisztviselők, hasonlóképen a raktárszemélyzet is *lengyel*.

A német *Birodalmi Könyvtáriügyi Tanács* — amint ezt már a *Preussische Staatsbibliothek*ről szóló beszámolómnk során említettük is — a többi megszállt, de Németországhoz nem csatolt területen is gondoskodott arról, hogy a könyvállomány megőriztessék és a háborús károk a lehetőséghez képest helyreállíttassanak.

A *Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken* számadataiból még néhány érdekes megállapítást tehetünk. Ilyen mindenekelőtt az, hogy a nagy könyvtárak beszerzéseiknél még ma is, a háború, a hatalmas technikai erőfeszítések és teljesítmények idejében is, a *szellemtudományokra* vetik a fősúlyt. Itt is a történelem vezet. Érdemes megjegyezni, hogy *teológiai* művek vásárlására a *Bayerische Staatsbibliothek* a könyvvásárlásra rendelkezésére álló összeg 6,5, a göttingeni egyetemi könyvtár 8,5, a hallei egyetemi könyvtár 11,5%-át költötte el 1941-ben. Összes kiadások tekintetében a *Preussische Staatsbibliothek* évi 600 ezer márkán felüli összeggel vezet, a középnagyságú, 5—800 ezer kötetes könyvtárak összes kiadása pedig évi 50 és 120 ezer márka között mozog. Berlin „egyéb dologi kiadásokra“ az összes kiadások 50%-át költötte, ami a rendes 12—20%-os átlaghoz képest aránytalanul tűnhet fel; nem szabad azonban elfelejteni a *Preussische Staatsbibliothek*kal kapcsolatos bibliográfiai intézmények hatalmas szükségleteit. Nagy összegeket költenek a német könyvtárak kötésre is, átlagosan költségvetésük 15%-át. Az elv ugyanis az — mint azt már a *Bayerische Staatsbibliothek*nél érintettük is —, hogy *minden* nyomtatványt be kell kötni. A kötések egyszerűek és aranyozás helyett nyomtatott vagy néha géppel írt címkét kapnak, — de be vannak kötve. Olyan könyvtáraknál, ahol a könyvállomány általában nem vétel, hanem ajándék vagy kötelesepéndány-szolgáltatás által gyarapszik, a kötésre fordított összeg még nagyobb arányú: a lipcei *Deutsche Büchereinél* például évi 123.000 márkás költségvetésből 43.000.

A *Deutsche Büchereinél* említettük, hogy egységes birodalmi kötelesepéndánytörvény nincsen. Az egyes országrészek vonatkozó törvényei azonban ma is érvényben vannak és ez a regionális kötelesepéndány-szolgáltatás lényegesen hozzájárul az egyes állami,

városi és országos könyvtárak állományának gyarapításához. Igen sok egyetemi könyvtár is kap kötelepéldányokat (például a bajorok, Halle, Bonn, stb.). Az évi összegyarapodáshoz viszonyítva az arány az egyes könyvtáraknál igen különböző: Berlin (*Staatsbibliothek*) 25, Halle, Bonn, Breslau (egyetemi könyvtárak) 10—10, Stuttgart (*Württembergische Landesbibliothek*) 30, Drezda (*Sächsische Landesbibliothek*) 35%-át kapja évi összegyarapodásának kötelepéldányszolgáltatás útján, míg a *Deutsche Büchereinél* láttuk, hogy a könyvkiadók önkéntes kötelepéldányszolgáltatása alkotja úgyszólván az egész évi gyarapodást.

A könyvtárak 1941-ben átlagosan 300 napon álltak az olvasók rendelkezésére. Legnagyobb látogatottságnak általában ama városok könyvtárai örvendtek, amelyeknek egyetemük, főiskolájuk van. Főiskola nélküli városokban a mégoly nagy állományú könyvtárakat is aránytalanul kevesebb olvasó kereste fel. A könyvtárak törzsközönsége tehát változatlanul az egyetemi és főiskolai tanárokból és hallgatókból kerül ki. A németek készítenek olyan statisztikát is, hogy egyes egyetemi könyvtárakat a beiratkozott hallgatók hány százaléka használta. Az egyetemi könyvtárak és fakultások szerint tagolt statisztika azt mutatja, hogy a legszorgalmasabb kölcsönzők a *teológusok és bölcsészek*.

Közöljük végül 471 német közkönyvtár összállományának 1941. évi statisztikáját, kerekszámokban. A könyvtárakat nyolc csoportba osztottuk. Ezek szerint 50 egyetemi és főiskolai könyvtár 19 és egynegyedmillió kötettel rendelkezett. Az 50 közül 18 állománya haladta meg a félmilliót. Ebbe az összegbe nem számítottuk bele a *technikai főiskolák* könyvtárait (28 — 2 és félmillió kötet). *Allami, országos és városi* könyvtárat 143-at számláltunk össze (30 és félmillió kötet). Egyéb adatok: *egyházi intézmények* (rendi és alapítványi könyvtárak): 46 — 2 millió kötet; *múzeumok, tudományos akadémiák, különböző tudományos intézetek és társadalmi egyesületek* könyvtárai: 76 — 5 és negyedmillió kötet; *természettudományi intézetek, egyesületek és gyárak* könyvtárai: 32 — másfélmillió kötet; *politikai hatóságok és állami hivatalok* könyvtárai: 60 — 6 millió kötet; *katonai* könyvtárak: 23 — 1 és háromnegyedmillió kötet; *levéltárak kézikönyvtárai és egyéb bibliográfiai kézikönyvtárak*: 13 — háromnegyedmillió kötet. A 471 könyvtár *összállománya* tehát félmillió híján 70,000.000 kötet. Hozzá kell még ehhez tenni azt, hogy

ebben az összegben elenyésző kivétellel nincsenek benne a térképek, metszetek, zeneművek, aprónyomtatványok, szabadalmi leírások, kéziratok, az egyetemi könyvtáraknál pedig a disszertációk; ezek összege szintén többmilliót tesz ki. A Birodalomban a Lengyel Főköormányzósággal együtt, de a Protektorátus nélkül 10 olyan könyvtár van, amelynek állománya meghaladja az egy-milliót (*Krakko* állami, *München* egyetemi, *Frankfurt* állami és egyetemi, *Bécs* egyetemi, *Bécs* nemzeti, *Strassburg* országos és egyetemi, *Varsó* állami, *Lipcse* Deutsche Bücherei, *München* állami és *Berlin* állami). Legnagyobb a legutolsónak említett berlini *Preussische Staatsbibliothek*, amely az összes speciális gyűjteményt beleszámítva túlhaladta már a 3 milliós számot is.

Ennek az óriási könyvállománynak kialakulásában nagyon sok tényező működött közre. Különösen sokat jelentett a régi német városok magas kultúrája és a reformáció; maga LUTHER elsőrendű fontosságúnak tartotta a *Libraraien* felállítását. A német birodalom széttagoltsága is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az összállomány ilyen nagy legyen: minden kisebb-nagyobb ország, hercegség, grófság vagy város igyekezett olyan saját könyvtárat kialakítani, amelynek könyvanyaga mennyiség és minőség tekintetében egyaránt túlnő a helyi kereteken. Így persze megtörtént, hogy két, ugyan különböző ország területén fekvő, de egyébként szomszédos város mindegyikében nagyméretű könyvtár fejlődött ki, nagyjából ugyanazzal a törzsanyaggal (pl. Halle és Leipzig, vagy Erfurt és Weimar, vagy Karlsruhe és Stuttgart). Ez a tény kétségtelenül csökkenteni bizonyos mértékben a 70 milliós szám értékét, de roppant sokat jelent abból a szempontból, hogy minden jelentősebb német kultúrközpontnak megvan a *saját* nagykönyvtára.

HARSÁNYI ANDRÁS.